

ного пролетариата В. Ленин, "достучаться до справедливости в ворота дворцов можно только прикладами винтовок".

Особенно необходимо выделить неблагоприятные демографические прогнозы: за текущее столетие население России сократится на 1/3, а Украина установит мировой рекорд — достигнутая численность советского населения уменьшится более чем в 4 раза, примерно до 12 млн человек.

Россия рано перешла к социализму и поздно возвращается в капитализм, впитывая с Запада все самое худшее. Отказавшись от модели социалистического, социально ориентированного государства, она оказалась на периферии угасающего западного мирохозяйственного уклада.

В современной России утрачено стратегическое виденье. Преимущественно коррумпированная элита не сможет спасти государство от внешних вызовов, наступательных западных фронтов — от "петли Анаконды" до "мягкой силы" в экономике, культуре, науке и образовании. В судьбоносное для государства время транзита власти она бросится спасать не Отечество, а приватизированную и награбленную "непомерным трудом" наживу.

Коррумпированная олигархическая Россия не готова стать полюсом интеграции по созданию социально ориентированного государства для новых поколений. Как пишут в социальных сетях, гражданам постсоветских стран нет разницы, кто их будет грабить — местные или американские, немецкие или российские олигархи. Национальные элиты (кланы) в большинстве держав бывшего Союза занимаются собственным обогащением. В постсоветских странах выросло поколение, не знавшее СССР, которое ориентируется на другие успешные страны, а не на Россию.

В Украине, Молдове, Грузии и Армении — на Европейский Союз, в Азербайджане и Казахстане — на Турцию. Многие граждане из республик Центральной Азии, кроме Турции, ориентируются на Объединенные Арабские Эмираты, Малайзию, где местные папуасы с Северного Борнео живут значительно лучше, чем русские в умирающей провинции.

В ближайшем будущем ожидается кардинальная трансформация авторитарных демократий в связи с транзитом власти с бессменными (или почти) лидерами или кланами. Недоверие к власти, "элите в законе" и кланам характерно для всего постсоветского пространства, особенно в России, Беларуси, Казахстане, Таджикистане.

Гражданам России и постсоветских государств нужна привлекательная мечта, а не примитивные идеи. Американская мечта в недавнем прошлом — это идеал свободы или возможностей, сформулированный отцами-основателями США, строительство нового "правильного" общества (библейского "града на холме"). Советская мечта о светлом будущем позволила пассионарной энергии человека создать сверхдержаву, как "китайская мечта о великом возрождении китайской нации" дала возможность "трижды закаленному силой духа Китаю" (коммунистическая идеология, древняя философия конфуцианства и даосизма, буддизм) стать экономической сверхдержавой.

Автор не вправе обещать светлое будущее. Какие бы сценарии геополитической трансформации не рассматривались, генеральная коммуникация на пути социального прогресса проходит не в реальном географическом пространстве, а через внутренний мир человека. Нельзя изменить мир, не изменив себя.

Поступила в редакцию 10 декабря 2021 года

УДК 94(47+57)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2021.12(305).29-35

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,
e-mail: director@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Тридцять років від часу розпаду СРСР

Держава створюється не лише заради того, щоб жити, а переважно для того, щоб жити щасливо.

Арістотель

У сучасному світі, особливо з появою кіберпростору, інститут держави та його наявні форми переживають кризу. Однак чи можна відкрити браму в чергове світле майбутнє, ігноруючи історичну спадщину? Наша спадщина — радянська Україна, а точніше СРСР. Для розбудови нової України важливо ґрунтовно вивчити її недалеке минуле. Метою дослідження є аналіз недоліків і переваг життя в Радянському Союзі.

Ключові слова: Радянський Союз; недоліки та переваги життя в СРСР; безплатна освіта, безплатна медицина, дефіцит; перебудова; путч

Вступ. Система капіталістичних відносин і домінування долара, що тривалий час панувала у світі, добігла кінця. Це глобальний фінансовий паразит, що живиться енергією країн і народів, які потрапили в його тенета. Однак нині стало очевидно, що в країнах "золотого мільярда" цієї енергії вже не залишилося. Народи англосакської

культури, які головують над рештою людства, втратили пасіонарність і більше не спроможні очолити жоден проривний проєкт та повести суспільство за собою. ХХ ст. повністю виснажило духовні сили колективного Заходу, і він більше не здатний не лише на моральний та інтелектуальний прорив, а й навіть на велику війну.

Окрім ослаблення духовних сил носіїв капіталістичної ідеології, закінчуються і ресурси планети. Модель споживання, яку нам нав'язав Захід, призведе, і вже призводить, до знищення екосистеми Землі. З одного боку, капіталізму як глобальному паразитові вже нікуди розвиватися, а з іншого, він постійно стикається з відсутністю або нестачею ресурсів для продовження експансії.

Тупикова ситуація.

1. Як насправді жилося в СРСР?

Три символи початку 1960-х рр. — радянський лідер М. Хрущов, космонавт Ю. Гагарін і Л. Брежнєв, який відправив "головного кукурудзівника" країни на засуджений відпочинок. Доба "відлиги" й "застою" змінилася "золотим" періодом, що плавно перейшов у п'ятирічку пишних похоронів радянських вождів.

25 грудня 1991 р. вважають останнім днем існування СРСР: на куполі Кремлівського палацу спустили червоний прапор Радянського Союзу й підняли прапор Російської Федерації. Згідно із соціопитуваннями, сьогодні дедалі більше людей згадують ті події з жалем, поміж них — і чимало українців.

Серед головних причин, через які багатьом не вистачає СРСР, — руйнування єдиної економічної системи, втрата почуття належності до великої держави, зростання взаємної недовіри, ворожості й запеклості, поглиблення соціальної прірви.

Чимало жителів України старшого покоління шкодують про розпад Радянського Союзу тому, що це була велика держава — унікальна проєкція народів Євразії, а не знеособлена спадкоємниця європейських чи американських цінностей і принципів створення держави. Питання лише у форматах.

Багато хто вважає, що СРСР цілком міг модифікуватися в демократичну державу (як Китай) із широкими соціальними правами, сучасною економікою, приватним підприємництвом. Це була справжня молода нація з величезними потенціалом і перспективою та вкрай важкою, завойованою кров'ю історією. Ці люди ностальгують за СРСР як за нереалізованою можливістю.

Коли розпався Радянський Союз, хтось сумував, а хтось радів, проте на всіх чекало невизначене, незрозуміле майбутнє. Майбутнє, в якому все буде по-новому. Відтоді минуло понад 30 років, і, озираючись назад, варто згадати позитивні й негативні аспекти історії СРСР.

Безперечним плюсом була безоплатна освіта та можливість будь-якому учневі, навіть із найвіддаленішого куточка країни, вступити до найпрестижнішого вишу країни. До того ж радянську освіту безпідставно вважали однією з найкращих у світі.

Безоплатна медицина, що є і в наші дні, але її якість не витримує жодного порівняння із системою, котра діяла три десятиліття тому.

Безоплатна житлоплоща — безсумнівна перевага радянських часів. Хоча зворотним боком цієї медалі часто були більш ніж скромні метри, які виділяли на

сім'ю, проте нині пересічний українець не може розраховувати навіть на мінімальний обсяг безоплатного житла від держави.

У періоди кризи, коли, як дамоклів меч, над головою виникає загроза втратити роботу, слід згадати про те, що в СРСР не було безробіття.

Усі були рівні. Звичайно, і в ті часи існувала "еліта", але різниця в рівні життя й можливостях була не такою відчутною та глибокою, як тепер. Наприклад, висококваліфікований робітник біля верстата іноді заробляв на рівні директора заводу.

Громадяни мали не лише право, а й реальну можливість періодично відпочивати на численних курортах країни, доступних усім і не обнесених парканом "приватної власності". До того ж путівки майже повністю оплачувала держава.

Про високий рівень розвитку науки красномовно свідчать успіхи СРСР у такій наукомісткій галузі, як ракетно-космічна.

Збройні сили були щонайпотужнішими у світі як за кількістю військовослужбовців, так і за технічним оснащенням.

Відповідно до суворої ідеології, у дітей виховували пошану до старшого покоління, прищеплювали сімейні цінності, працьовитість тощо.

У СРСР не було такої модної в наш час "толерантності", її заміняла щира дружба народів.

Водночас одним із суттєвих недоліків радянського періоду вважають жорстку цензуру. Проте її запровадження не зашкодило митцям знімати шедеври радянського кінематографа, що й донині залишаються улюбленими та актуальними. Цього, на жаль, не можна сказати про сьогодення: немає цензури, але й нетлінних шедеврів — також.

Найголовніша "страшилка" про часи СРСР — дефіцит. Так, він поширювався на чимало груп товарів, зокрема й на харчові продукти, проте можна було не сумніватися в тому, що, наприклад, сардельки вироблено з м'яса, а сметану чи сир — із молока, відповідно до суворих державних стандартів.

Пенсії в СРСР важко назвати великими, але вони забезпечували безбідну старість.

Повертаючись до переваг того часу, варто згадати про стабільність і впевненість у майбутньому. Кожен громадянин точно знав, що й завтра, й післязавтра завод чи фабрика, на якій він працює, не закриється раптом, навчальний заклад не скоротять за непотрібністю, не підвищать комунальні платежі, не виселять із квартири, а значення слова "інфляція" знали хіба що економісти.

У мене неоднозначна думка про розпад СРСР. З одного боку, Союз — це те місце, де я народився й прожив велику частину свого життя. Я тривалий час пишався наддержавою, що здобула велику перемогу у війні ціною життя мільйонів людей.

З іншого боку, у мене немає ностальгії за Союзом — є невдоволення сучасною державою та системою. Коли люди відчують тугу за радянськими часами, то згадують ковбасу по 2 крб 20 коп., а не черги чи партійні збори. Маразму було аж занадто. Мені

здається, що головним недоліком життя в Союзі якраз і був тотальний дефіцит, почуття постійного припущення, потреба у "зв'язках", "блаті", аби щось придбати: чи то жіночі панчохи, чи то автомобіль.

Водночас це була держава, що гарантувала право на працю, безоплатні освіту й медицину. Це була держава, що захищала своїх громадян і надавала віру в майбутнє. На жаль, нинішня Україна такої впевненості не дає.

Коли СРСР розпався, мені було 45 років. Це був найліпший вік у моєму житті. Коли вам 45, то де б ви не жили, у вас все добре. Мене оточували найгарніші дівчата, я був молодий, подорожував величезною країною. Рокмузика, поезія — це особливе життя. Проте мені й не подобалося багато чого.

Я розумів, що СРСР відстає від сучасного розуміння свободи, і, коли розпочалася перебудова, я широ вірив у те, що ми можемо зберегти формат величезної держави, але при цьому домогтися широким громадянських прав і свобод.

У результаті не вийшло ані прав, ані свобод, ані держави.

Я не шкодую, що СРСР розвалився. Ця країна була заснована й існувала на брехні та насильстві. Насамперед — у ставленні до власного народу. З політичними труднощами моя сім'я стикнулася ще 1954 р., коли батька заарештували й ув'язнили.

До переваг системи можна віднести можливість для будь-якої дитини безоплатно відвідувати спортивні секції та гуртки. У нашому класі більш як половина хлопців займалися різними видами спорту, тренувалися в дитячих спортивних школах, відвідували заняття в будинках піонерів чи музичних школах.

У СРСР була певна стабільність, надійність, упевненість в завтрашньому дні. Ми жили дружніше, але це була радше звичка комунального співіснування, коли всі мешкали в бараках і комунальних квартирах та звикли до тісного спілкування. У такій комунікації були плюси й мінуси, й останніх, звичайно, більше.

Жодних свобод у СРСР не було взагалі: виїжджати за кордон — не можна, говорити зайвого — не можна, писати правду — не можна. Вільно висловлюватися міг лише спортивний журналіст: "Динамо" (Київ) — "Спартак" (Москва) — 2:1, рахунок на табло, а отже не збрешеш. Були часи, коли прискіпувалися навіть до довжини волосся й ширини штанів. Нині свобод, звичайно, значно більше, непорівнянно.

Ще я цінував життя в СРСР за спокійне та щасливе майбутнє, гарантоване на десятиліття вперед і для молодих, і для літніх. Мені подобалося, що життя було розписано від народження й до останньої межі.

Дитячі садки та школи, що надавали якісну освіту, гарантоване працевлаштування для випускників навчальних закладів, турбота про літніх людей: пенсії, патронаж лікувальних закладів, путівки в санаторії тощо.

З одного боку, я вдячний Радянському Союзові за те, що мав підстави пишатися успіхами наших співвітчизників у космічній галузі, балеті, військовій сфері,

спорті. Особливо цінувалася багатонаціональна держава, відсутність розбрату й антагонізму між народами республік.

Водночас, з іншого боку, радянські люди жили за міцною залізною завісою, що відокремлювала соціалістичний простір від решти світу на тривалі десятиліття. Ми не знали напевне, як жили люди за кордоном, адже нас повсякчас переконували, що там жирують кляті визискувачі-капіталісти й животіють пригноблені трудівники. Немоżliвість спілкуватися зі світом та об'єктивно його сприймати, заборона на вільне пересування — величезні мінуси тієї доби.

Проте в людей, народжених у СРСР, не викликало жодних сумнівів, що країна рухається правильним шляхом. Вагання виникли лише на завершальній стадії, із розумінням того, що комуністичні гасла не відповідають реальності, адже людям бракувало харчів, нормального одягу та побутових речей, а головними словами були "дефіцит" і "блат".

КПРС була доміантною, а будь-яке інакодумство суворо карали. Правдобрці, які намагалися висловити думку, відмінну від курсу партії, ставали вигнанцями.

2. Права та можливості людини в Радянському Союзі

Упродовж історії людства одним із найсильніших було прагнення загальної рівності. Цього у всі часи домагалися найпрогресивніші громадяни будь-якого суспільства.

Відразу після Жовтневої революції в новій Росії (СРСР було утворено лише 1922 р.) було вжито заходів із викорінення й знищення дворянства — панівного класу часів царату. Невдовзі було проголошено загальну рівність і союз робітників та селян.

Проте на практиці все було інакше: стали виділятися керівники, до яких належали революціонери, що захопили владу та змінили Тимчасовий уряд, і комісари у шкірянках, котрі поступово виокремилися в прошарок, схожий на царське дворянство.

По суті, колишні робітники, значно рідше — колгоспники, обіймаючи відповідальні посади в державі та просуваючись партійними чи державними сходами, сформували нову еліту, що піднеслася над радянськими трудівниками, перетворивши загальне рівноправ'я на звичайне популістське гасло.

Утім, заради об'єктивності слід зазначити, що не все було однозначно погано й безперспективно. Деякі права радянських громадян було успішно реалізовано в житті, що вигідно відрізняло СРСР від західних країн. Зокрема, радянську правову систему було побудовано так, щоб захищати права простих трудівників. Наприклад, якщо пересічний працівник-комуніст намагався притягти знахабнілого чиновника до відповідальності по партійній лінії, йому це вдавалося! Однак такі випадки становили радше винятки з правил.

Принцип "телефонного права", що сформувався в пізньому радянському суспільстві, призвів до кругової поруки, коли чиновники вертикальних сходів

прикривали один одного й проста людина майже не мала шансів домогтися справедливості.

На противагу цьому явищу західна правова система пріоритетне місце надавала правам конкретного громадянина. Іноді це призводило до зловживань, коли, наприклад, цей принцип застосовували на користь товстосумів, але після багаторічних доопрацювань система довела високу практичну ефективність.

У СРСР відбувалося навпаки: інтереси держави, котру розглядали як гаранта дотримання прав громадянина, ставили вище за індивідуальні права, що було дієвим інструментом пригноблення й позбавлення від інакодумців.

Як за часів правління Сталіна, так і в наступний період (але меншою мірою) цей принцип непогано працював, призвівши до жорсткого утиску прав десятків мільйонів радянських громадян.

Держава не може бути абстрактним поняттям, за ним завжди стоять конкретні люди, які перебувають біля керма. І для них видати особисті прагнення та бажання за "справу державної ваги" — звична річ. Тому не дивно, що в СРСР кожен громадянин мав бути готовим пожертвувати особистим інтересами в інтересах держави (читай — її керманців).

3. Плюси й мінуси правової системи СРСР

Ідеологічні настанови життя в Радянському Союзі, згідно з якими врешті-решт народ мав побудувати комунізм, спричинили як позитивні, так і негативні наслідки.

Якщо зауважувати про плюси, то це впроваджені в життя безплатні системи медицини й освіти. Слід наголосити, що "безплатна" не означала "посередня" (як це здебільшого відбувається сьогодні).

Держава забезпечувала постійне фінансування, що надавало змогу готувати педагогів і медичних працівників надзвичайно високого рівня. Радянську пропаганду щодо турботи про кожну людину багато громадян сприймали за щирю правду, що надавало позитивні результати: фахівці навчали й лікували на совість!

Водночас якщо західна свобода ніколи не перешкоджала особистому самовираженню громадян, то в радянському суспільстві ті, хто "крокував правдою", викликали підозру, ворожість і непереможне бажання будь-що їх виправити. Згадаймо боротьбу зі стилягами, хіпі та представниками інших молодіжних субкультур. Навіть манеру вбиратися, висловлюватися й поводитися не так, як радянська людина, сприймали за згубний вплив Заходу, а людину — за зрадника батьківщини (добре, хоч не за ворога народу).

Схоже ставлення виявляли й до "несвідомих" дорослих, які через негативний чи болісний досвід або переконання не поділяли ідей радянської системи. Їх називали дисидентами та переслідували в законному чи не зовсім законному порядку (застосовували психологічний тиск, цькування й психіатричне "перевиховання").

Де-юре всі радянські конституції гарантували громадянам широкі права: загальне виборче право, право на працю та відпочинок, фінансову підтримку з

боку держави літніх і хворих, а також свободу слова, совісті, друку й зборів. Однак всі чотири види свобод зазнавали значних утисків і були доступні лише у визначених владою межах. Виборче право з одним кандидатом радше було схоже на фарс, аніж на вільне волевиявлення.

Пенсійні виплати, особливо за інвалідністю, у СРСР також встановили не одразу, вони поступово входили в радянську систему: спочатку в 1930-ті рр., згодом — у повоєнні, коли з фронту повернулося багато інвалідів.

Право на працю та відпочинок, навпаки, становило предмет гордості радянського суспільства, в якому майже не було безробітних. Щоправда, і оплата праці була доволі низькою порівняно із західними країнами, особливо в сільському господарстві (хоча й нині у сфері оплати мало що змінилося).

Щодо відпочинку, то радянським людям були доступними численні пансіонати, бази відпочинку й курорти. До того ж путівка від виробництва могла коштувати лише десяту частину повної вартості, а на місцях ніхто не намагався нажитися на відпочивальниках: ціни скрізь були приблизно однаковими, а за спекуляцію загрожувала кримінальна відповідальність.

Серед прав останньої радянської Конституції — право на житло, що є значною перевагою соціалістичної системи. Саме в ті часи люди безплатно (!) отримували квартири, дочекавшись черги, й користуються ними досі. Житло, нині майже недоступне (особливо в мегаполісах) більшості іногородніх громадян, вимушених десятиліттями винаймати квартиру чи тулитися в гуртожитку, пересічні радянські громадяни отримували від держави. Якщо до цього додати копійчану комунальну плату, то навряд чи знайдеш того, хто не захотів би жити в такому СРСР.

До цих переваг варто додати безплатну вищу освіту, що було важко уявити в тогочасному буржуазному суспільстві. І право на користування культурними досягненнями, що давало змогу безплатно відвідувати культурно-освітні установи, музеї, бібліотеки, виставки тощо.

А ось із правом вносити пропозиції та викривати недоліки в роботі було не так однозначно. Якщо критикувати "не того, й не так", то можна було нажити серйозних проблем і навіть потрапити за ґрати за антирадянську діяльність. У цьому разі доречно згадати про право на судовий захист, що часто залежало від місця, часу та людського чинника.

Про право сповідувати будь-яку релігію чи не сповідувати жодної в атеїстичному суспільстві годі було й говорити. Права вірян в різних місцях і в різні часи утискали постійно, але різною мірою (згадаймо хоча б войовничих атеїстів).

І якщо до православних (представники цієї релігії вступили в угоду зі Сталіним і брали участь у Другій світовій), ставлення було певною мірою толерантним, то греко-католиків, які в очах влади уособлювали український націоналізм, утискали нещадно.

Нелегко велося й представникам релігій протестантського напрямку та Свідкам Єгови (останніх за

сталінських часів організовано вислали в Сибір). Баптистів, п'ятдесятників та інші нечисленні групи піддавали постійному тиску й дискримінації за релігійною ознакою (перешкождали в здобутті вищої освіти й можливості обіймати керівні посади).

Останнім позитивним моментом правової системи СРСР був захист сім'ї, що охоплював розвиток широкої мережі дошкільних установ, служби побуту й громадського харчування; також виплачували допомогу по догляду за дитиною, багатодітним сім'ям надавали пільги.

Підбиваючи підсумки, варто зауважити, що в радянському праві було дуже багато соціально значущих положень, покликаних захищати та підтримувати людину у скрутні часи. Водночас були й такі норми, що не давали "дихати вільно" та зламали долі мільйонів радянських людей.

Правову систему СРСР у повному обсязі неможливо було застосувати в демократичному суспільстві, але з неї варто багато чого запозичити.

Слід зазначити, що кожна епоха, що завершила існування, має як позитивні, так і негативні боки. Досить згадати (на щастя, коротку) добу горбачовсько-ельцинського правління та порівняти її з нинішніми часом. Безумовно, зміни на краще є. Немає Афганістану, але немає й радісних звісток. Пам'ятаю, наприклад, як 12 квітня 1961 р. нас, школярів, у середині уроку зібрали в актовому залі та увімкнули радіо. І Левітан заговорив: "Працюють усі радіостанції Радянського Союзу". Багатьом школярам того часу одразу спало на думку: "Усе! Війна"! І далі слова диктора вже чув, як крізь вату: "Перша радянська людина в космосі"! Радість, сльози. Потім був ще 1962 р. — Карибська криза. З інституту бігли додому, вмикали приймачі, ловили всі новини. Проте що можна було почути по нашому радіо? Усе добре, усе добре, тоді як військові не приходили ночувати додому по десять днів.

І не перекопати, що життя ділиться не лише на чорне і біле, що до минулого немає вороття, адже світ змінюється, а людство поступово дорослішає. Утім, на жаль, не все... Деякі індивіди так і залишаються інфантильними до старості. Така ось біда.

Три десятиліття тому в нашій країні одночасно змінився суспільний лад і устрій життя. Історія свідчить, що саме серпневий путч був головним вододілом між соціалізмом і капіталізмом. Цей переворот дедалі частіше називають спробою врятувати Радянський Союз у його колишньому, непорушному форматі.

Після провалу цієї спроби блискавично завершився так званий "парад суверенітетів". Згодом, до кінця 1991 р., після Біловезьких угод і складання М. Горбачовим повноважень президента СРСР, органи управління Радянського Союзу було, по суті, знищено. А влада нової України вирішила блискавично перейти до ринкової економіки. 1 січня 1992 р. українці прокинулися зовсім в іншій країні, проте багато хто усвідомив це лише за роки...

4. Ностальгія за СРСР

Цей нескладний пошуковий запит в яндексі видасть сотні результатів: блоги, фотосайти, форуми,

десятки сторінок дописів і коментарів. Складається враження, що в обговоренні життя в Радянському Союзі бере участь щонайменше половина користувачів інтернету. Автор цих рядків занурився у форуми на кілька годин і ледь-ледь зміг вибратися, настільки цікавими вони були.

Наведу окремі цитати: *"Ми пишаємося тим, що народжені в Радянському Союзі. СРСР — це цілий космос! Просто диво, прекрасна країна в якій ми народилися та жили. І нам пощастило в ній пожити!!! Заздріть нам, убогі духом. Наше покоління прозвали "совок", та ми не ображаємося. Хто так говорить, той не розуміє, що був час, коли гроші не становили головної мети життя. Народ просто жив і творив прекрасне, заради якого ми й жили, й росли дітей. Що б не говорили, той час був чудовим.*

Можуть нам закинути, що позитивні спогади про життя в СРСР, напевно, пов'язані з молодістю та ностальгією за роками, які вже не повернути. Ні, друзі мої. Це не так. Немає слів, одні сльози... Слухаєш новини та думаєш, чому людям потрібна війна, ворожнеча, ненависть, зайві статки, коли є цікавіші завдання, що стоять перед Людством і окремою Людиною. Любов і життя короткі. Ми створені для любові, а не для ворожнечі.

Що з нами відбувається, люди? Немає слів, є гіркота душі.

Як ми жили? Спокійно, вчилися безоплатно та не боялися ночами ходити. Та СРСР був заповідником. Які ми були чисті і духом, і фізично. Хотілося б усю вічність прожити в радянській країні. Це була держава, де цінували розум, честь і совість! У СРСР було: один за всіх, і всі за одного. А сьогодні кожен сам за себе. Кожен трясеться над своєю годівницею. Там були справжні друзі, а зараз той "друг", у кого більше грошей і зв'язків. Хто б що не говорив, а це був час справжніх почуттів, чистих людських відносин! А зараз одне бабло, закон джунглів!

Ми жили в іншому вимірі. Там була тиша, чимало роботи й не так багато зарплати, але було багато душевного спокою, неймовірного затишку в житті, і незалежно від віку ми співали, танцювали і навіть злилися, але це було в порівнянні з нашим часом "ввічливе зло". Пам'ятаємо, двері будинку не зачиняли. До сусідів туди-сюди бігали спокійно, а тепер роки проживеш і не дізнаєшся, що за люди мешкають поряд із тобою на одних східцях, сьогодні кожен за себе.

Дивимося на нашу країну і розуміємо, що даремно голосували за незалежність. Проспали таку найбагатшу країну Радянського Союзу — Україну. Образливо. Насправді СРСР була та буде зоряною країною. Тільки через це варто було народитися й жити в Союзі! Нормальні люди були в СРСР. Зараз же в гонитві за грошима та статусом люди стали безумними вовками, і ця звірина хвороба лише посилюється.

Привіт всім, хто народився в СРСР. Де ти, моя країно! Люблю тебе й пам'ятатиму країну, де немає зла, підлості, жорстокості та коронавірусу. Пора повертатися в СРСР інакше не лише нам "гаплик", а й усьому людству".

Найцікавіше спостерігати за тим, як спрацював закон психології "погане забувається, хороше пам'ятається". У 1990-ті рр. зневажливе ставлення до всього радянського вважали чи не гарним тоном. Пам'ятаєте характеристику "совок"? А сьогодні щонайменше три чверті користувачів інтернету згадують про Радянський Союз і все радянське з великим теплом та ностальгією. Прикметно, що симпатиками СРСР є й ті, хто його майже не застав. Голоси тих, хто говорить про черги, "залізну завісу" й інші мінуси радянської доби, слабкі.

У чому ж причина цього феномену? Сучасний суспільний устрій виявився менш справедливим, аніж радянський? Українцям набридли невпевненість у завтрашньому дні, платна охорона здоров'я й іпотека? Чи це лише ностальгія 40—60-річних за дитинством та юністю?

5. Радянський Союз: плюси й мінуси

Отже, що ж поганого й хорошого було у країні, якої не стало 30 років тому?

Ставлення до людини. Позитивні моменти були не лише матеріальними. У Радянському Союзі активно культивували пошану до будь-якої праці: "Усі професії потрібні, усі професії важливі". Син двірника міг товаришувати із сином академіка. І навіть зятяті алкоголіки не перетворювалися на бомжів, адже їхню квартиру ніхто не міг, ошукавши, відібрати.

Негативний момент полягає в тому, що в Радянському Союзі важко було виділятися з маси, мати погляди й смаки, що відрізнялися від загальноприйнятих. У суспільстві панував принцип "не виділяйся", що, безсумнівно, був деструктивним. За спробу стати індивідуальністю громадянина могли щонайменше "проробити" на засіданні місцевкому.

Про неопубліковані книги відомих письменників і покладені на полицю на тривалий період "ідеологічно невтримані" фільми відомих режисерів знають усі.

І звичайно ж, влада в СРСР часто зухвало та безцеремонно втручалася в особисте життя громадян. Розлучення чомусь ставало темою для обговорення в колективах, а на керівника чи не офіційно поклали обов'язок з'ясувати причину руйнування сім'ї підлеглого.

Освіта. Головний і безперечний плюс радянської освіти — масовість і доступність. Системі освіти вдалося в доволі стислі терміни розв'язати проблему неписьменності населення. Громадяни, чії батьки ледве вмiли читати, мали можливість здобути дві вищі освіти.

Якість освіти доводить кількість Нобелівських лауреатів у Радянському Союзі. Наприклад, був навіть лауреат Нобелівської премії з економіки, хоча цю науку складно визнати сильним боком СРСР.

Радянські школярі успішно брали участь і перемогли в міжнародних олімпіадах із природничо-наукових дисциплін.

Негативним моментом для багатьох випускників закладів вищої освіти став розподіл. Нагадаємо, більшість громадян Радянського Союзу, які здобули вищу освіту, за розподілом прямували в регіони, де

бракувало відповідних фахівців. І часто це місце було розташовано за тисячі кілометрів від рідного будинку чи у глухому селі. Не один десяток тисяч сімей так навки розкидало містами Союзу.

Охорона здоров'я. Головні плюси радянської медицини — безоплатність і доступність. Поліклініки не знали, що таке дефіцит кадрів, а пацієнти — що таке талон до лікаря на наступний місяць. У Радянському Союзі до хворого зазвичай на "швидкій" приїжджав лікар, іноді навіть фахівець вузького профілю. І нікому не спадало на думку, що ці послуги можуть бути платними.

Головний мінус соціалістичної системи охорони здоров'я, мабуть, полягав у нестачі багатьох необхідних ліків. Ні, це був не дефіцит, просто радянська фармацевтична промисловість відставала від західної на роки й не випускала препарати, які за кордоном давно увійшли до медичної практики. Радянський Союз здебільшого закуповував ліки, вироблені в країнах соціалістичного табору.

Харчові продукти. Рідко від кого з "дітей СРСР" можна почути, що продукти в його радянському дитинстві були несмачними чи хімічними. Навпаки, це нині ми живемо в столітті синтетичної їжі. Знала радянська промисловість і про горезвісну пальмову олію. Ось, наприклад, збірка рецептур на маргарини 1978 р. В окремі дешеві сорти у виняткових випадках дозволяли додавати не більше 10% цієї олії, а застосовувати її в молочних продуктах і морозиві було категорично заборонено. Сьогодні майже всі маргарини зроблено винятково з цього найдешевшого жиру, до того ж половину такого продукту виробники видають за вершкове масло.

Мінусами були черги й дефіцит 1980-х рр., про які пам'ятають, напевно, всі, хто народився раніше 1985 р. Покупці радянських магазинів часто опинялися в принизливому становищі прохачів.

Багато звичних товарів, на які сьогодні іноді навіть не звертаємо уваги, в СРСР були неймовірним дефіцитом. Згадайте, як важко діставали звичайну банку майонезу чи зеленого горошку й на скільки сотень метрів розтягувалися черги за апельсинами, якщо їх раптом "викидали" у вільний продаж.

Висновки. На межі 1990-х рр. стався другий за століття злам життєвого устрою українців і кардинальна зміна соціально-економічної формації. Влаштована командою М. Горбачова "перебудова" увінчалася серпневим путчем 1991 р.

Деякі представники радянської та партійної номенклатури спробували зберегти СРСР, але отримали потужну "фронду" нового буржуазного класу. За невдалим "заколотом номенклатури" відбувся "парад суверенітетів", що завершився Біловезькими угодами. 26 грудня 1991 р., перший і останній президент СРСР М. Горбачов публічно заявив про припинення своїх повноважень і скасування Радянського Союзу. Доба СРСР в історії Росії завершилася.

Життя в Радянському Союзі не можна сприймати тільки в темних чи світлих тонах. У СРСР, як і в будь-якій іншій країні були одночасно й позитивні, й негативні моменти буття людей.

Ми знали, що випускники шкіл, які прагнули здобути вищу освіту, могли досягти цієї мети, причому безоплатно. Ми знали, що призначення педагога — сіяти розумне, добре, вічне, а не торгувати на ринку чи підтирати носи чужим дітям за кордоном. У жодній галузі не було безробіття. А сучасне керівництво не обходить, чим займається, наприклад, учитель, здобувши освіту. Чи має він роботу, скільки за неї платять... Окрім того, нинішнім дітям надали стільки прав, що будь-хто з них може поскаржитися на викладача чи нагрубити йому. Настав час, коли потрібно захищати учителів від дітей.

Усе залежить від керівництва країни. Які закони, таке й життя.

А охорона здоров'я? У СРСР усі медичні послуги були безоплатними. А що нині? Начебто й страховки є, а спробуй потрапити в лікарню. І що? Так, нічого хорошого. Виявляється, багатьох ліків немає, а хворі вимушені йти та купувати їх власним коштом.

Невже наш уряд нічого про це не знає? Чи просто не хоче знати? Чи нинішні держслужбовці так віддалилися від народу, що стали цілковито байдужими до його проблем?

Нещодавно почув думку одного депутата, що начебто людина, яка отримує зарплатню, меншу за 30 тисяч грн, не заслуговує на пошану. Розумний він? А нічого, що в країні сила-силенна міст, де людина не те що 30, а й 20 грн не завжди може отримати, а зарплати не дотягують і до 10 тисяч?

Так, далеко уряд пішов від народу.

Багато хто вважає, що з розвалом СРСР ми стали демократичнішими й вільнішими. Я так не вважаю. Яка в нас демократія? Скільки жебраків навкруги, подивіться. Скільки тих, хто живе, точніше, виживає в нашій країні?

Хочу знайти плюси, але якось не вимальовується...

Щодо Радянського Союзу, то, напевно, у мене немає жалю, що він розпався. Це історія багатьох десятиліть, і сталося так, як судилося. Ностальгії за державою теж немає, є ностальгія за молодістю, що пішла: студентство, армія, друзі...

Сучасне суспільство далеко не ідеальне: ми не знаємо, що станеться завтра, і не можемо планувати майбутнє, але свобод і можливостей у наш час, безумовно, більше.

Проте сподіватимемося на краще!!!

Mykola Senchenko

Thirty years since the collapse of the USSR

In today's world, the institution of the state and its existing forms are in crisis, especially with the advent of cyberspace. However, is it possible to open the gates to another bright future, ignoring the historical heritage? Our heritage is Soviet Ukraine, or rather the USSR. In order to build a new Ukraine, it is important to thoroughly study its recent past. The aim of the study is to analyze the pros and cons of life in the Soviet Union.

Keywords: *Soviet Union; pros and cons of life in the USSR; free education, free medicine, deficit; reconstruction; coup*

Надійшла до редакції 15 грудня 2021 року

Леонид Вардомский,

профессор, доктор экономических наук

Регионализация постсоветского пространства и роль России в этом процессе

В последние десятилетия произошли кардинальные изменения в международных отношениях, обусловленные геополитической и геоэкономической трансформацией мира. Этот процесс вызван ростом экономической мощи Китайской Народной Республики и других стран Азиатско-Тихоокеанского региона (АТР), обострением геополитических противоречий между Россией и коллективным Западом, растущей внешней задолженностью многих стран и усилением социального неравенства при необходимости перехода к новой эпохе информационно-коммуникационных технологий, цифровизации и роботизации всех сфер человеческой деятельности.

После мирового финансового кризиса 2007—2009 гг. ускорилось формирование новых полюсов мировой экономики. Государства и региональные группировки, претендующие на статус новых полицентрических центров, активизировали экономическую и политическую деятельность по "собиранию" и консолидации вокруг себя цивилизационно близких

стран. Часто в обмен на геополитическую лояльность они предоставляют доступ к своим рынкам, технологиям и капиталам. В отношении нелояльных стран все шире применяются разного рода ограничительные меры и экономические санкции. В связи с этим движением к полицентричности сопровождается активизацией процессов регионализации разных моделей региональной и трансрегиональной интеграции. Это сводится к формированию более крупных региональных рынков с преференциальным трансграничным движением товаров, технологий и капиталов, осуществлением внутренней межгосударственной координации национальных экономических политик. Важным элементом формирования крупных международных регионов становится инфраструктура, обеспечивающая связи с третьими странами.

В международные процессы регионализации все шире включается постсоветское пространство. До 2010 г. на фоне явной пробуксовки региональных интеграционных проектов сохранялось взаимное со-